

Vorbassedrengene

Af *John Kvist*

Hvem og hvad var Vorbassedrengene? Dette spørgsmål vil der i det følgende blive gjort forsøg på at besvare, dels ud fra lidet fyldestgørende oplysninger indsamlet på åstedet og dels ud fra fund af oldsager indkøbt af museet på Koldinghus, udgravet og solgt af Vorbassedrengene, og endelig fra meget oplysende meddelelser fra Nationalmuseet, visende en hård kamp med Vorbassedrengene.

Ved indsamling af stof til en bog om Bække sogn først i 1920-erne stødte man, når det gjaldt oldtiden, stadig på navnet Vorbassedrengene, der fik skyld for at have udgravet en masse høje og udtaget oldsagerne. Deres gravemetode kunne man endnu se i de få bevarede højrester som et dybt nedgravet hul i toppen af højen.

Det første og eneste personlige møde med en af Vorbassedrengene fik undertegnede efter aftale med en historieinteresseret mand, gdr. Hans E. Andersen, »Hedelykke« i Kragelund, Bække sogn. Han havde da en af Vorbassedrengene, Søren Kjær, som daglejer. Vi fulgtes alle tre ad ud for at undersøge en meget lav højtomt. Søren Kjær tog sin skovl, målte højens bredde fra øst til vest og halvvejs tilbage til midten, gravede hurtigt ned gennem højfylden og kom straks ned i et meget hårdt allag. Det eneste fund var et spidst tilhugget flintstykke, vel et bor. Da jeg forundrede mig over den sikkerhed og hurtighed, hvormed han fandt graven, sagde han: »Jo, jeg har været med til at udgrave 600 høje!«, og han tilføjede, at de andre gravende i Vorbasse havde udgravet mange, mange flere.

Det er siden hen lykkedes at finde navnene på hovedmændene for Vorbassedrengene og en del bipersoner. Ud

fra disse navne har Nationalmuseet kunnet give mere fyldestgørende oplysninger om deres færd.

Til omkring 1900 boede der i den lille landsby Gilbjerg i Hejnsvig sogn en mand, Niels Nielsen, kaldet Niels Gilbjerg, der blev særlig kendt, fordi han opnåede den høje alder af 107 år. Han begyndte så småt at grave i de nærliggende høje. Hans to sønner, Jens og Niels, delte fødegården. Jens Nielsens søn, Kristian, og hans svoger, Jeppe Enemark, der boede nærved, skal efter sigende have udgravet flere hundrede høje. Niels Nielsen skal også have været med til at grave, men det blev hans søn, Niels Knudsen Nielsen (der sammen med sine søskende antog navnet Arentoft), som blev den absolutte hovedmand for de gravende. Søren Kjær fra Slauggaards mark og Anders Pedersen i Lille Almstok, Vorbasse sogn, har selv foretaget mange »undersøgelser« af høje.

Gravearbejdet foregik mest om vinteren, og da lejedes en række tjenestekarle som hjælpere, særlig fra nærmeste omegn, men også så fjernt som fra Egtved og Jordrup sogne.

Mens det er lykkedes at finde navnene på de betydeligste af Vorbassedrengene, er det ikke lykkedes at klargøre, hvor langt omkring de har færdedes, eller hvad de har fundet på deres færd, der efter sigende skal have strakt sig over store dele af Jylland. I et opråb fra Nationalmuseet i 1892 skrives, at der var foretaget store højplyndringer på strækningen mellem Lunderskov over Bramming til Esbjerg og ligeledes ved Nr. Snede, hvor gravhøjene samlede sig særlig tæt om Hærvejen. Der er ikke noget, der tyder på, at Vorbassedrengene har været med dér. I det følgende afsnit er nævnt otte sogne, hvorfra der er indbragt oldsager til Koldingmuseet. Efter Søren Kjærs udsagn er der udgravet mindst 1200 høje. I de otte nævnte sogne blev der af Nationalmuseet 1906-08 optegnet og nummereret følgende: Veerst 60 høje eller højtømter, Bække 140, Lindknud 205, Randbøl 288, Vorbasse 257, Hejnsvig 230, Grindsted 104, Egt-

ved 262, i alt 1546. Da ikke alle disse høje er udgravet af Vorbassedrengene, kan det skønnes, at de har været i andre egne, men hvor? Selv var de yderst tavse med, hvor de færdedes og med, hvad de havde fundet. Det forblev nærmest i mørke, ligeledes hvor de solgte det fundne, undtagen det, der kom til Koldinghus eller afleveredes til Nationalmuseet. Desuden solgtes til opkøbere. Der fortælles, at de fineste og dyreste fund solgtes til liebhavere også syd for grænsen.

Der var store penge at tjene på oldsager. Det dyreste stykke, en flintdolk, solgtes til museet på Koldinghus for 104 kr. I nutidspriser vel 100 gange dyrere.

Hvornår de store gravninger begyndte her er ikke klart, men de kulminerede i årene 1895 og 1896 og var på det nærmeste ophørt o. 1900; efter stedlige folks udsagn gravedes der dog lidt 1906-07.

Vorbassedrengene betegnes ofte som gravrøvere. Det var dengang en lidt for hård betegnelse, da der ikke var nogen lov, der forbød at grave i de jordfaste oldtidsminder. En fuldstændig fredning kom først i 1937. Selvfølgelig skulle de have jordejerens tilladelse. Hovedmanden købte engang retten til at udgrave en snes høje for en pris fra 50 øre til 2 kr. pr. høj. Ejerne ønskede som regel at få højene fjernet, da de lå i vejen for dyrkningen. Stenene i højene tilfaldt ejeren og kunne give en gevinst. Tillige blev der lovet ejeren halvdelen af de eventuelt fundne oldsager. De gravende blev beskyldt for, at de medtog værdiløse oldsager fra tidligere gravninger og gav disse til jordejerne, mens de selv beholdt de værdifulde fund.

I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1897 skrives: »Det konstateredes i 1896, at der i den nærmeste omegn om Vorbasse nylig var blevet tømte 200 høje. Alene en enkelt udgraver havde til et bestemt salgssted leveret oldsager for 600-700 kr. I selve Vorbasse sogn var der i august 1896 endnu levnet 7 høje. I maj 1897 viste disse sig at være opbrudte«. Efter oplysning fra Nationalmuseet fik

hovedmanden i 1898 en bøde på 20 kr. for at have udgravet fire fredlyste høje i Rankenbjerg, Vorbasse sogn.

Mange mennesker var dengang imod gravning i højene, men Vorbassedrengene mente, at de var i deres fulde ret til at grave. Der var nok dem, der syntes, at de virkede noget hårdkogte, men som mennesker og borgere var de som andre. Indtil midten af 1800-tallet var der i Vorbasse sogn ret mange mænd, der – vel i arv fra det berømmelige marked – drak tæt og sloges bravt. Ja, der var dem, der mente, at en markedsdag uden masser af brændevin og et eller flere gevaldige slagsmål var en spildt dag. Vorbassedrengene kunne nok være med i et drikkelag, men følgende beretning viser, at der var karaktermennesker mellem dem. Engang havde hovedmanden og nogle af hans fæller været til Holsted marked, hvor de drak, sloges og fik klø. Først næste dag begav de sig på hjemvejen, øre i hovedet. I den tilstand søgte de ind i købmandshandelen i Donslund mølle for at få noget rigtig stærkt at gnave på. De købte »beddeost«, som de spiste i vejgrøften. Som de sad dér, sagde hovedmanden til sig selv: »Vi er nogle store narre. Vi har drukket os fulde og har fået klø. Nu skal det være slut!« Han lovede sig selv ikke at drikke mere, og han holdt sit løfte.

Søren Kjær slap ikke så vel anset fra det. Mens han boede i Vorbasse, drak han masser af brændevin. Siden, da han flyttede ud på Bække mark, meldte han sig ind i Indre Mission, hvis stedlige medlemmer dog aldrig fik tillid til ham, skønt han for at styrke denne gik til maleren i Bække og bad ham male et par engle på fodenderne af sine senge. Maleren mente, han nemt kunne »gramse« et sådant par, og det gjorde han.

I meget sammentrængt form gives her nogle oplysninger om vel nok størsteparten af de opgravede oldsager, optegnet efter en indleveringsprotokol på Koldinghus-museet, velvilligst tilladt af museumsinspektør Sigvard Skov. Der

er i årene 1895 og 1896 indkøbt 150 numre, ofte med flere genstande under samme nummer. Findestedet er kun angivet med by- eller lokalitetsnavn og intet om fundenes placering i højen, hvorfor oplysningerne er af ringe værdi for oldtidforskningen.

Sammentalt: 177 retøksker, deraf 50 med skaftehul. (Økserne og alle andre fund er senere målt og beskrevet af museumsdirektør *Mackeprang*). Økserne er målt i længde og to mål i bredde (bredeste og smalleste). Den korteste økse er 108 mm lang, den længste 276 mm \times 46 og 28 mm, fundet i en høj i Vittrup, Lindknud sogn. Et særligt smukt eksemplar af en økse, rigt ornamenteret på nakken og langs siderne er fundet i Kragelund, Bække sogn.

En hammer 110 mm lang, 45 og 35 mm bred samt 15 store, gennemborede ravperler, fundet i Hejnsvig sogn. En køllehammer 74 mm og 60 mm; en flintdolk brudt i to stykker, længde 268 mm, fundet i en høj i Vittrup. En meget smuk dolk, 159 mm lang og 49 mm bred er fundet i Vorbasse, betalt til N. Knudsen Nielsen med den højeste pris, nemlig 104 kr.; en anden dolk 164 mm lang 40 mm bred er fra samme. En dolk med skede, fundet i Hejnsvig sogn; en dolk fra Veerst; en dolk 114 mm lang 27 mm bred fra Esbjerg-egnen (altså et bevis for handel med oldsager). Af andre stenredskaber kan nævnes: en stor flækkeskraber 155 mm lang 27 mm bred, to ildsten 50 \times 50 mm, en retmejsel 110 mm lang 18 mm bred, fundet i en høj i Vorbasse; en pålstav af lignende dimensioner; en harpunspids 80 mm lang 30 mm bred fra Hejnsvig; seks pilespidser, alle fundet i en høj i Vorbasse.

En urne 65 og 93 mm i diameter; et lerkar 74 mm høj 115 mm i diameter 80 mm i bund 112 mm i top, fundet i Rygbjerg, fra samme sted en urne 92 mm høj 92 mm i bund 115 mm i top; et stort romersk lerkar med streg- og punktornamenter på den øverste halvdel, med lille øre, 103 mm i bund 139 mm i top, heri indeholdt ben. En urne fra jern-

alderen, folkevandringstiden, 112 mm høj 65 mm i bund 139 mm i top, fundet i en lille høj i Lille Almstok. En urne fra folkevandringstiden 88 mm høj 94 mm i midten 54 mm i top samt fragmenter af en ditto. En urne 86 mm fundet i Frederikshåb. En urne meget beskadiget og en urne 86 mm høj fra en høj i Lille Almstok. En urne, overkanten meget beskadiget, 126 mm høj og en ditto, meget beskadiget fra en høj i Hejnsvig 125 mm høj samt en ditto 185 mm høj. En urne 115 mm høj, fundet i en høj i Vittrup, en ditto urne med låg dannet af sandsten 74 mm høj, fundet i en høj i Knurborg, Vorbasse sogn.

Ravsmykker, glasperler: I tre høje i Kragelund, Bække sogn, er der fundet nogle få perler. 110 ravperler og 312 ravperler i et ganske usædvanlig stort smykke blev meget omhyggeligt optaget af N. Knudsen Nielsen og solgt til museet for den store pris af 80 kr. Nogle ravperler er fundet i Skinderhøj i Veerst, 22 ravperler fundet i en høj i Almstok, og som allerede nævnt 14 store ravperler fundet i en høj i Vorbasse. Et større ravsmykke fundet i en høj i Vittrup (betalt med 46 kr.), 15 store gennemborede ravstykker fundet i en høj i Hejnsvig; 14 svære ravperler fra en høj i Vorbasse. 88 glasperler fra jernalderen, heraf de 7 store, fundet i en høj i Lille Almstok sammen med en bronzering. 23 ravperler fra Almstok. Nær Frederiksnåde fandtes 9 gennemborede ravstykker, en ravskive med udrevet hul, hvorefter der er boret to mindre huller. Desuden 2 skiveformede ravperler.

Bronze- og jernsager: Et bronzesværd, 377 mm langt, fundet i en høj i Vollund, Egtved sogn. En bronzering med to huller på forsiden med en afstand på 25 mm, 94 mm i diameter, 12 mm tyk, fundet sammen med 4 urner i Rygbjerg. Skjoldbukler, 24 mm høj, 165 mm i diameter, fundet i en høj i Almstok sammen med to jernfragmenter, rimeligvis skjoldrande, det ene 94 mm langt, 24 mm bredt. Det andet 69 mm langt, 15 mm bredt. En jernkniv 65 mm lang,

20 mm bred; et jernsværd, sammenbøjet, tveægget med angel, 62 og 46 mm. En jernspydspids 212 mm lang, 50 mm bred, fundet i en høj i Almstok. Et jernfragment af ukendt brug med to nittenagler; en bronzering, 56 mm i diameter, 10 mm bred, samt en ditto 66 mm i diameter fra Almstok. En ragekniv samt fragmenter af bronze fundet i Vorbasse.

I mindst 400 år har folk, der søgte kundskab om oldtiden, gravet i højene. En tid var der flere private og offentlige foreninger, der gravede og indsamlede oldsager. En smule af det er indgået i det i 1807 oprettede Nationalmuseum, resten er spredt og tabt. Nationalmuseet modtog indsendte oldsager ledsaget af ufyldestgørende oplysninger. Til videnskabelige undersøgelser gaves der aldeles ingen penge. Det skete først i 1893, da rigsdagen bevilgede 10.000 kr. i årlig understøttelse, og fra da af har arkæologien, især ved Nationalmuseets indsats, nået et meget højt stade.

Den nævnte årlige bevilling blev ikke alene givet for at fremme forskningen, men også for at standse det stærkt tiltagende gravrøveri. Også her på egnen er der beretninger om ældre gravninger. Engang fandtes en guldsål i en høj ved Guldbjerggårdene i Bække. I Veerst blev der i 1762 ved gravning i en høj fundet en guldspiralring, og for mindre end 200 år siden gravede bønderne i Bække ivrigt efter bjergfolkenes skatte. Gravrøveriet tiltog stærkt, efter at de nysnævnte forskningsforeninger ved deres gravninger var kommet til at interessere sig også for flintredskaber, rav, bronze, urner m.m. De opfordrede bønderne til at fremskaffe sådanne sager og til stadig stigende priser, der gjorde gravrøveri til en lønnende beskæftigelse. De tiltagende uheldige gravninger kulminerede med Vorbassedrengenes færd, der fik Nationalmuseets direktør, dr. Sophus Müller, til at føre en hård kamp mod Vorbassedrengene. Han sendte bud til hovedmanden om at standse arbejdet, og han nægtede at modtage oldsager, der var fremdraget for vindings skyld. Sophus Müller forbød andre museer at købe

samme slags oldsager, og han lod en høj ved Slauggård i Vorbasse sogn udgrave efter videnskabelig metode og med et godt udbytte, alt for at vise, hvorledes en gravning skulle foretages, for derved at vinde »fjende til ven«. Til sidst henvendte han sig i gentagne opråb i 1892 og 1897 til egnens bønder og opfordrede dem til at skåne og værne om fædrenes grave. Rundt om i landet blev der i tale og skrift protesteret kraftigt mod ødelæggelsen af fortidens minder, og alt dette førte omsider til, at gravplyndringen hørte op.

Blandt det materiale, som Nationalmuseet har leveret til nærværende arbejde, findes et brev fra en opkøber af oldsager, dateret Eg, den 9. febr. 1896:

»Hr. dr. Müller. Ved nærværende tillader jeg mig igen at indsende nogle oldsager: 3 hamre fundet for ca. 8 dage siden af Niels Skanderup, Knurborg hede, Vorbasse sogn; 4 hamre fundet af Jens Nielsen, Gilbjerg, Hejnsvig sogn; 2 urner, et spyd, nogle ravperler, fundet af Anders Pedersen, Ll. Almstok, for fire dage siden; en kile, 11 tommer, samt en pilespidt fundet i Grindsted. Jeg har tilladt mig at gøre så mange bemærkninger, fordi jeg tror, at det kan have interesse for museet. Der findes nemlig på denne egn en ualmindelig mængde høje, og der bliver i denne tid gravet høje ud hver dag af en del ukyndige folk, blandt andet findes der unge mennesker (sønner af Niels Nielsen, Gilbjerg), som har købt ca. 20 høje, og som graver høje ud hver dag i denne tid, og mange flere graver ligeledes i disse dage. Jeg tror derfor, at det ville have interesse for museet at undersøge nogle af disse høje eller at få dem fredlyst. Der har været bud fra museet i Kolding til Niels Niensens søn om denne sag, men han har vistnok svaret benægtende. – Angående disse fund, som jeg skrev om sidst, da kunne jeg ikke komme overens med manden om prisen. De er fundet af gdr. Jens Pedersen, Rygbjerg, og består af en stor rød samt en mindre gul urne, 6 hamre og en kile. En broder til denne mand, Peder Pedersen, Almstok, har i sidste uge

fundet 3 hamre og en del ravperler i en høj, som jeg heller ikke kunne komme overens om prisen med. Niels Niensens søn har for tiden nogle hamre og en ravgenstand, han får sandsynligvis nok mere snart, da han graver hver dag. Jeg har meddelt alt dette, for om det skulle have interesse for museet, da jeg nemlig ikke selv kommer på denne egn mere i år. For de hermed følgende sager tillader jeg mig at bede mig tilsendt 135 kr. til Herning under nedenstående adresse. Med højtænkelse V. Rasmussen, antikhandler«.

4. marts 1896 sendte kæmner I. O. Brandorf, Kolding, der var en af de ivrigste forkæmpere for Kolding-museet, følgende brev til Nationalmuseet: »Efter at det var kommet mig for øre, at gdr. Anders Pedersen i Ll. Almstok havde fundet tvende guldringe i en gravhøj på sin mark, og at han lå i underhandling med en samler eller opkøber sønden for grænsen om salget af dem, skrev jeg til ham og meddelte, at guld var danefæ, der skulle indsendes til Nationalmuseet i København, samt at han udsatte sig for straf ved at afhænde, hvad han havde fundet. Samtidig opfordrede jeg ham til at indsende de fundne sager gennem amtet eller øvrigheden, ligesom jeg tilbød ham, om han ville foretrække dette, at jeg indsendte fundet. Dette nævnte jeg, da en stor del af bondestanden nærer en vis skyhed for, hvad der kaldes øvrighed. I går kom han personligt ind til mig og bad mig besørge indsendelsen, og jeg har dermed den glæde at kunne tilsende museet 2 guldspralringe, en bronzearmring, en fibula af bronze (begge itubrudd af finderen). Det hele fundet samlet i en høj i Ll. Almstok«. Om fundet forklarede han: »Gravhøjen var ca. 5 alen høj, tværmålet kunne han ikke opgive. På bunden fandtes en aflang grav eller kiste, dannet af granitsten, i retning øst-vest. Graven var efter hans skøn ca. 4 alen lang og ca. 1½ alen bred og var dækket af store sten, udkragede fra sidestenen. Bunden var belagt med større og mindre granitsten. Den vestre ende var sunket sammen, den øvrige del var ubeska-

diget. Graven indeholdt en del brændte ben, og de fundne guld- og bronzesager lå omtrent midt i kisten ved den nordre side«.

9. november 1897 skrev Søren Kjær til Nationalmuseet: »Forleden dag, da jeg gravede i en høj, fandt jeg et skelet og ni ravperler halvanden alen nede i højen og 6 tommer under jordens overflade, og da jeg syntes, det var en skam, at det ikke skulle opbevares, så vil jeg altså sende det til museet, det skal koste 5 kr.« 21. febr. 1898 skriver Søren Kjær igen til Nationalmuseet. Brevet indledes med: »Forleden dag, da jeg kom til at grave i en høj, fandt jeg en genstand, som jeg hermed tillader mig at indsende . . .« Det fundne var et bronzesværd og nogle ravperler, som han ventede en stor belønning for. Et par dage efter fik han et kraftigt svar fra Nationalmuseet sålydende: »De har tilsendt museet et itubruds bronzesværd og en række ravperler til købs. Da vi ved, at De tidligere har tilbudt disse sager andet sted, og det således formodes, at De handler med oldsager, muligt også driver udgravninger for at skaffe oldsager til salg, må museet meddele, at det ikke ønsker at træde i forbindelse med Dem. Således tilbagesendes bronzesværdet. Det samlede smykke af ravperler formener museet at kunne fordre udleveret som danefæ«. Ravsmykket betalte museet siden med 15 kr.

I. O. Brandorf skrev til Nationalmuseet: »Fra drengen Niels Knudsen Nielsen i Gilbjerg har jeg modtaget medfølgende guldspiralring, fundet i en høj på Mariane Kristensens mark i Randbøl, med anmodning om at indsende den til Nationalmuseet. Endvidere en urne af en særegen form, smukt ornamenteret, fundet samme sted. For sidstnævnte forlanger finderens 5 kr. (Danefæ blev altid betalt med guldets værdi). Det synes således, at han vil fortsætte med sine udgravninger trods direktørens advarsel, og skønt der ikke er købt noget herfra siden samtalen med direktøren. Hvor han nu afhænder sine fund, ved jeg ikke. At førnævnte gen-

stande er blevet mig tilsendt tyder sikkert på, at han, efter mine tidligere udtalelser, er bange for at beholde guldsager, eller føler han sig vist i sin ret«.

Det mest virkningsfulde kampmiddel, som Nationalmuseet brugte til at standse højødelæggelsen med, er antagelig de opråb, som udsendtes til jordejerne. Det første kom som nævnt allerede i 1892 med baggrund i de store ødelæggelser på strækningen fra Lunderskov til Esbjerg; det blev trykt i 2000 eksemplarer og ved lærerne spredt over hele Ribe amt. Vorbassedrengene var skyld i, at der i 1897 kom et nyt opråb:

»Enhver, som er kendt i egnen omkring Hejnsvig, Vorbasse og Bække, vil vide, at der i de sidste år er foregået ødelæggelser i vidt omfang af egnens minder, idet mangfoldige høje er blevet opgravet og udplyndret. Ingen anmodning eller advarsel har hidtil kunnet standse denne færd. Vi er således nødsaget til at henvende os til befolkningen selv og da navnlig til alle større og mindre brugere af jorder med opfordring til at virke for, at disse ødelæggelser bliver standset. I som råder for jorderne, I har også pligt at værne de fortidsminder, som ligger på jeres grund. I bør overgive dem til efterkommerne, som I har modtaget dem fra fædrene. Højene er fortidens minder. De fortæller om de slægter, som i fjerne tider levede, hvor I nu bor og færdes. Enhver som elsker sin egn, bør ære og værne om disse minder fra de ældste tider. Højene er forfædrenes grave. De gemmer benene af mænd, som dyrkede jorden og græssede deres kvæg, hvor I nu lever. Ingen bør forstyrre fædrenes grave, lad de afdødes ben få lov at hvile i fred. Men skal endelig højene sløjfes for agerbrugets skyld, er det ganske nødvendigt at fjerne de gamle grave, som ligger skjult under overfladen eller dækket af høje, lad det da foregå således, at de bliver omhyggeligt undersøgt. Lad der ske henvendelse til Nationalmuseet i København eller til museet på Koldinghus. Højen vil da blive udgravet under

sagkyndig ledelse. De afdødes ben vil blive behandlet på hensynsfuld måde, og hvad højen rummer af oldsager eller andet til kundskab om oldtiden, vil blive fundet og opbevaret på rette sted i vore offentlige samlinger. Selv dem, der alene tænker på værdien af de fundne oldsager, gør bedst i at henvende sig i de offentlige samlinger, idet disse bedst kan bestemme værdien af fundene«.

Det sidste, man hører om gravning på de her omhandlede egne, er, at hovedmanden som nævnt i 1898 får en bøde på 20 kr. for at have udgravet 4 fredlyste høje. Bedre forståelse og pietetsfølelse fik efterhånden striden om forfædrenes grave til at stilne af. Denne forståelse og pietet havde Vorbassedrene ikke, men søgte kun efter de håndgribelige værdier. En formildende omstændighed måtte det dog være, at de fik kontakt med museerne, så der nu findes betydelige samlinger, som skyldes Vorbassedrene.